International journal of
Central Eurasia Studies
Scopus
Homepage: jcep.ut.ac.ir
Online ISSN: 2345-3117

The Zangezur Corridor and Its Impact on Iran's National Interests in the South Caucasus

Majid Ostovar*[1] and Harmik Nazar[2]

1. Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Humanities, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran.
   Email: ostovar@iau.ac.ir (Corresponding Author)
2. M.A. in International Relations, Faculty of Society and Governance, Electronic Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Article Info.

Article Type:
Research Paper

Article History:
Received:
15 September 2025
Revised:
14 February 2026
Approved:
4 October 2026
Published Online:

Keywords:
Balance of Power,
National Interests,
Iran,
South Caucasus,
Zangezur.

ABSTRACT

The Zangezur Corridor is a proposed transit route intended to connect the Republic of Azerbaijan to the Nakhchivan Autonomous Republic through Armenian territory. The main research question is: What impact does the Zangezur Corridor have on Iran's national interests in the South Caucasus? The hypothesis is that the creation of the Zangezur Corridor has negative economic, political, and geopolitical consequences for the national interests of the Islamic Republic of Iran-including geopolitical impoverishment, reduced bargaining power vis-à-vis Turkey and Azerbaijan, and a threat to the regional balance of power to Iran's detriment in the South Caucasus. In this regard, relying on the balance of power theory, it is argued that Iran can restore its balancing role in the Caucasus region by creating an alternative route to the Zangezur corridor and forming a trilateral working group with Turkey and Azerbaijan to coordinate policies and encourage both countries, and prevent the neutralization of Iran's transit routes by the Turkey-Azerbaijan-Georgia alliance and the creation of alternative corridors. Furthermore, Iran may seek to prevent a renewed resort to the use of force to occupy Armenia's Syunik Province and reopen the Zangezur Corridor through this territory, while emphasizing its recent agreements with Baku to connect the Republic of Azerbaijan to Nakhchivan via Iranian territory. This research, using a qualitative, descriptive-analytical approach based on balance-of-power theory, examines the impact of the Zangezur Corridor on Iran's national interests in the South Caucasus. The findings show that the formation of this corridor could reduce Iran's geopolitical capacity, deprive the country of the benefits of the transit route, and seriously harm its national interests.

Cite this article: Ostovar, M. and H. Nazar (2026), "The Zangezur Corridor and Its Impact on Iran's National Interests in the South Caucasus", **Central Eurasia Studies**, Vol. 19, No. 2, pp. 1-27.

http//doi.org/10.22059/jcep.2026.400754.450347

© The Author(s). Publisher: University of Tehran

Introduction: The South Caucasus is a geopolitically important region located at the crossroads of Europe, Asia, and the Middle East. Throughout history, its unique geography, ethnic and religious diversity, natural resources, and proximity to energy routes have attracted regional and transregional powers. After the collapse of the Soviet Union, the South Caucasus entered a phase of structural instability and complex geopolitical rivalries, manifested in conflicts such as the Nagorno-Karabakh crisis between Armenia and the Republic of Azerbaijan. After the 44-day Nagorno-Karabakh war in 2020 and the subsequent tripartite ceasefire agreement between Yerevan, Baku, and Moscow, Article 9 of the agreement mentioned the Zangezur Corridor. According to this paragraph, a transport route connecting the Republic of Azerbaijan to Nakhchivan through Armenian territory was to be created, with Russian border forces overseeing its security. This corridor, which is still incomplete legally, politically, and operationally, has profound and multifaceted implications for the regional balance of power. One of the countries most directly affected by this development is the Islamic Republic of Iran. On the one hand, Iran shares a short but strategically important border with Armenia, which provides land access to the North Caucasus, Eurasia, and Europe. On the other hand, creating the Zangezur Corridor without considering Tehran's interests could weaken Iran's geopolitical position in the region and jeopardize its national interests in transportation, border security, transit economy, and political influence. This article examines the implications of the Zangezur Corridor for Iran’s national interests in the South Caucasus.

Research question: What impact does the Zangezur Corridor have on Iran’s national interests in the South Caucasus?

Research hypothesis: The creation of the Zangezur Corridor has negative economic, political, and geopolitical consequences for the national interests of the Islamic Republic of Iran-including geopolitical impoverishment, reduced bargaining power vis-à-vis Turkey and Azerbaijan, and a threat to the regional balance of power to Iran’s detriment in the South Caucasus.

Methodology and theoretical framework: Using a qualitative, descriptive-analytical approach grounded in balance-of-power theory, this study examines the impact of the Zangezur Corridor on Iran's national interests in the South Caucasus.

Results and discussion: The Zangezur region, located at the crossroads of Azerbaijan, Armenia, and Iran, occupies a strategically significant position in the South Caucasus. The proposed Zangezur Corridor, a vital link between Anatolia, Central Asia, and the wider Eurasian space, will connect major east-west and north-south transportation networks. While Turkey and Azerbaijan strongly support the project, Iran and Armenia view it with concern. Tehran fears the corridor will weaken its geopolitical influence by reducing its connection with Armenia, limiting its role in regional transit routes, and increasing Turkey and Azerbaijan's influence in accessing European markets. Russia supports reopening transport routes but seeks to maintain security oversight to preserve its influence and prevent excessive Turkish influence in the region. The findings show that this corridor poses significant challenges to Iran’s regional position by reducing its bargaining power vis-à-vis Turkey and Azerbaijan, strengthening Russia’s geopolitical presence, and requiring Tehran to adopt new strategic responses to protect its national interests.

Conclusion: The Zangazur Corridor is a major geopolitical development that could reshape power dynamics and transit networks in the South Caucasus. Supported by Turkey and Azerbaijan, the project may weaken Iran's geopolitical and geoeconomic position by reducing its role as a regional transit hub and limiting its influence in regional affairs. The corridor could also raise security concerns by potentially disrupting Iran’s border connection with Armenia and increasing the presence of foreign powers. Recent regional realignments have created favorable conditions for its implementation. As a result, Iran must strengthen diplomacy, develop alternative transit routes, and expand regional cooperation to protect its strategic interests.

Keywords: Balance of Power, National Interests, Iran, South Caucasus, Zangezur.

مجله بین‌المللی مطالعات اوراسیای مرکزی
Scopus
شاپا الکترونیکی: ۲۳۴۵-۲۱۱۷
Homepage: jcep.ut.ac.ir

راه‌گذر زنگه‌زور و تأثیر آن بر منافع ملی ایران در جنوب قفقاز

مجید استوار[۱]* و هارمیک نظر[۲]

۱. دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکدهٔ علوم انسانی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.

نویسندهٔ مسئول: ostovar@iau.ac.ir

۲. کارشناس ارشد روابط بین‌الملل، دانشکدهٔ جامعه و حکمرانی، واحد الکترونیک، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: علمی‌پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۴
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۷/۱۲
تاریخ انتشار برخط:

واژگان اصلی:
توزان قوا،
منافع ملی،
ایران،
قفقاز جنوبی،
زنگه‌زور.

چکیده

راه‌گذر زنگه‌زور، مسیری حمل‌ونقلی است که می‌خواهد جمهوری آذربایجان را از خاک ارمنستان به منطقهٔ خودمختار نخجوان متصل کند. پرسش اصلی نوشتار این است که راه‌گذر زنگه‌زور بر منافع ملی ایران در قفقاز جنوبی چه تأثیری دارد؟ فرضیهٔ نوشتار این است که ایجاد راه‌گذر زنگه‌زور بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیرهای منفی اقتصادی، سیاسی و ژئوپلیتیکی دارد مانند فقر ژئوپلیتیکی، کاهش قدرت چانه‌زنی نسبت به ترکیه و جمهوری آذربایجان و تهدید توازن قدرت منطقه‌ای به زیان ایران در قفقاز جنوبی. براساس نظریهٔ «توازن قوا» باید گفت که ایران می‌تواند ضمن تثبیت مسیر جایگزین زنگه‌زور و ایجاد کارگروه سه‌جانبه با ترکیه و جمهوری آذربایجان برای هماهنگی سیاست‌ها و راضی‌کردن دو کشور و بازگرداندن نقش توازنگر در منطقهٔ قفقاز، از اتحاد ترکیه، جمهوری آذربایجان و گرجستان در بی‌اثرکردن مسیرهای حمل‌ونقلی ایران و ایجاد راه‌گذرهای جایگزین جلوگیری کند. همچنین ممکن است ایران از بازگشت گزینهٔ استفاده از زور برای اشغال استان «سیونیک» ارمنستان و بازگشایی راه‌گذر زنگه‌زور از این مسیر، جلوگیری و بر توافق‌های اخیر خود با باکو مبنی بر اتصال جمهوری آذربایجان به نخجوان از داخل خاک ایران تأکید کند. روش پژوهش کیفی است و با رویکردی توصیفی‌تحلیلی مبتنی بر نظریهٔ توازن قوا، تأثیر راه‌گذر زنگه‌زور بر منافع ملی ایران در جنوب قفقاز را بررسی می‌کنیم. یافته‌ها نشان می‌دهد شکل‌گیری این راه‌گذر می‌تواند سبب تخلیهٔ ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی و محرومیت ایران از منافع مسیرهای حمل‌ونقلی شود و به منافع ملی آسیبی جدی وارد کند.

استناد: استوار، مجید و هارمیک نظر (۱۴۰۵)، «راه‌گذر زنگه‌زور و تأثیر آن بر منافع ملی ایران در جنوب قفقاز»، **مطالعات اوراسیای مرکزی**، دوره ۱۹، شماره ۲، صص. ۱- ۲۷.
http//doi.org/10.22059/jcep.2026.400754.450347

© The Author(s).

ناشر: دانشگاه تهران

مقدمه

قفقاز جنوبی از مناطق ژئوپلیتیکی راهبردی در هم‌مرزی اروپا، آسیا و خاورمیانه است که در طول تاریخ به‌دلیل موقعیت ویژهٔ جغرافیایی، تنوع قومی و مذهبی، منابع طبیعی و نزدیکی به مسیرهای انرژی، همواره مورد توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده است. پس از فروپاشی اتحاد شوروی این منطقه وارد مرحله‌ای از بی‌ثباتی ساختاری و رقابت‌های پیچیدهٔ ژئوپلیتیکی شد که در قالب درگیری مانند بحران قره‌باغ میان ارمنستان و جمهوری آذربایجان نمود یافت. در پی جنگ ٤٤ روزه قره‌باغ در سال ۲۰۲۰ و توافق آتش‌بس سه‌جانبه میان ایروان، باکو و روسیه موضوعی با عنوان راه‌گذر زنگه‌زور در بند نهم توافق‌نامه مطرح شد. براساس این بند، قرار است مسیر ارتباطی میان جمهوری آذربایجان و نخجوان از راه خاک ارمنستان برقرار شود و امنیت آن بر عهدهٔ نیروهای مرزبانی روسیه قرار گیرد. این راه‌گذر که هنوز از دیدگاه حقوقی، اجرایی و سیاسی به‌شکل کامل شکل نگرفته است، برای توازن قدرت در منطقه، پیامدهای ژرف و چند بعدی دارد.

یکی از کشورهایی که مستقیم در تأثیر این تحول قرار دارد، جمهوری اسلامی ایران است. ایران از یک‌سو مرزی کوتاه، اما راهبردی با ارمنستان دارد که امکان دسترسی زمینی‌اش به قفقاز شمالی، حوزهٔ اوراسیا و اروپا را فراهم می‌کند. از سوی دیگر، شکل‌گرفتن راه‌گذر زنگه‌زور بدون درنظرگرفتن منافع تهران می‌تواند جایگاه ژئوپلیتیکی ایران را در منطقه تضعیف کند و به‌تبع آن، منافع ملی کشور را در حوزه‌های حمل‌ونقل، امنیت مرزی، اقتصاد حمل‌ونقل و نفوذ سیاسی با خطر روبه‌رو کند.

در این نوشتار می‌خواهیم نشان دهیم که راه‌گذر زنگه‌زور برای منافع ملی ایران در قفقاز جنوبی چه پیامدهایی دارد. همچنین از آنجا که بحث این نوشتار تأثیر این راه‌گذر بر توازن قوا در منطقهٔ قفقاز است، بخشی جداگانه در مورد موازنهٔ قوا ارائه و در آن به اهمیت و تأثیر موازنهٔ قوا بر منافع ملی ایران در قفقاز جنوبی پرداخته می‌شود. روش نوشتار کیفی است و با رویکردی توصیفی‌تحلیلی مبتنی بر نظریهٔ توازن قوا این موضوع را بررسی می‌کنیم که تشکیل راه‌گذر «زنگه‌زور» تأثیرهای منفی اقتصادی، سیاسی، ژئوپلیتیکی بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران دارد، مانند فقر ژئوپلیتیکی، کاهش قدرت چانه‌زنی نسبت به ترکیه و جمهوری آذربایجان و تهدید توازن قدرت منطقه‌ای به زیان ایران در قفقاز جنوبی.

از دلایل اهمیت بررسی این موضوع این است که راه‌گذر زنگه‌زور منافع اقتصادی ایران در منطقهٔ قفقاز را زیر تأثیر جدی قرار می‌دهد، زیرا مسیرهای ارتباطی جمهوری آذربایجان و نخجوان از راه خاک ایران را تضعیف می‌کند و در ارتباطات زمینی ایران با ارمنستان اخلال ایجاد می‌کند. داده‌های نوشتار از منابع کتابخانه‌ای و مقاله‌ها گردآوری شده است.

پیشینهٔ پژوهش

تاکنون در مورد راه‌گذر زنگه‌زور در داخل و خارج کشور پژوهش‌های متفاوتی انجام شده است. مطالعات انجام‌شده در این زمینه را می‌توان در چهار دستهٔ موضوعی طبقه‌بندی کرد: نخستین دسته از مطالعات به تأثیر راه‌گذر بر ژئوپلیتیک و وزن منطقه‌ای ایران پرداخته‌اند. کولایی و رشیدی (۲۰۲٤) در مقالهٔ «راه‌گذر زنگه‌زور و تهدیدها علیه منافع جمهوری اسلامی ایران در قفقاز جنوبی» استدلال می‌کنند که این راه‌گذر می‌تواند با تضعیف پیوند زمینی ایران و ارمنستان، کاهش نقش مسیر حمل‌ونقلی ایران و تقویت محور ژئوپلیتیکی ترکیه و جمهوری آذربایجان، امکان نزدیک‌ترشدن ارمنستان به گروه غرب و تشدید انزوای راهبردی ایران، توازن قدرت منطقه‌ای را به زیان تهران تغییر دهد. آن‌ها تهدیدهای ژئوپلیتیکی، اقتصادی و امنیتی ناشی از این طرح را از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی ایران می‌دانند. کاوتارادزه (۲۰۲٤) در مقالهٔ «ارمنستان و جمهوری آذربایجان در نبرد ژئوپلیتیکی: راه‌گذر زنگه‌زور»، راه‌گذر زنگه‌زور را در چارچوب رقابت ژئوپلیتیکی میان ارمنستان و جمهوری آذربایجان تحلیل می‌کند و نتیجه می‌گیرد که این طرح به عرصه‌ای برای رقابت قدرت‌های منطقه‌ای از جمله ایران، روسیه و ترکیه تبدیل شده است. به اعتقاد وی، مخالفت ایران بیش از هرچیز ناشی از نگرانی در مورد تغییر ساختار ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی و محدودشدن دسترسی راهبردی تهران به ارمنستان و بازارهای اروپایی است.

دوال (۲۰۱۰) در کتاب «قفقاز: درآمدی بر منطقه»، قفقاز جنوبی را عرصهٔ تلاقی منافع قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای معرفی می‌کند و نشان می‌دهد که روسیه، ترکیه، ایران، اتحادیهٔ اروپا و ایالات متحد هریک در پی افزایش نفوذ خود در این منطقه راهبردی هستند. به اعتقاد وی، درگیری‌های قفقاز جنوبی فقط ریشه‌های قومی یا سرزمینی ندارند، بلکه بازتاب رقابت ژئوپلیتیکی گسترده‌تری هستند که بر سر امنیت، انرژی، مسیرهای حمل‌ونقل و موازنهٔ قدرت جریان دارد.

دومین دسته از پژوهش‌ها بر تهدیدهای امنیتی و یکپارچگی سرزمینی متمرکز بوده‌اند. نورانی و ذوقی بارانی (۱٤۰۵) در مقالهٔ «آینده‌پژوهی ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی: سناریوها و پیامدهای احداث دالان زنگه‌زور بر امنیت و توسعهٔ جمهوری اسلامی ایران» نشان داده‌اند که فعال‌شدن راه‌گذر زنگه‌زور می‌تواند دسترسی ایران به راه‌گذرهای فرامنطقه‌ای را کاهش دهد و جایگاه ژئوپلیتیکی و امنیتی کشور را در برخی سناریوها تضعیف کند. شاوادزه (۲۰۲٦) در مقالهٔ «طرح راه‌گذر زنگه‌زور در قفقاز جنوبی: ضرورت اجرا، چشم‌اندازها و پیامدهای منطقه‌ای» استدلال می‌کند که موفقیت یا شکست راه‌گذر زنگه‌زور می‌تواند آرایش قدرت در قفقاز جنوبی را تغییر دهد و بر منافع امنیتی بازیگرانی مانند ایران تأثیر بگذارد. پوراحمدی میبدی و فیض‌اللهی (۱٤۰۲) در مقالهٔ «تشدید تنش در قره‌باغ و چالش منافع منطقه‌ای ایران در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۳» با رویکردی ژئوپلیتیک نشان می‌دهند موازنهٔ قدرت جدید و روابط ژئوپلیتیکی شکل‌گرفته در منطقهٔ قفقاز جنوبی با به‌چالش کشیده‌شدن قدرت روسیه به‌وسیلهٔ محور جمهوری آذربایجان، ترکیه و اسرائیل و پررنگ‌شدن نقش ترکیه و کم‌رنگ‌شدن نقش ایران تغییر کرده است.

سومین دسته از پژوهش‌ها به رویکرد روسیه، ترکیه و بازی قدرت‌های بزرگ در قفقاز جنوبی اختصاص دارد. دوال، کوچینیان و شیریو[1] (۲۰۲٦) در مقالهٔ «راه‌گذر زنگه‌زور و ژئوپلیتیک جدید قفقاز جنوبی»، این راه‌گذر را به‌عنوان ابزار ژئواکونومیک ترکیه و جمهوری آذربایجان برای اتصال مستقیم به آسیای مرکزی تحلیل و به تضعیف مسیرهای سنتی ایران اشاره می‌کنند، اما چارچوب تحلیلی منسجم در مورد منافع ملی ایران ندارد.

گافارلی (۲۰۲۵) در مقالهٔ «ظرفیت‌های راه‌گذر زنگه‌زور و تأثیر آن بر راه‌گذر میانی» تأکید می‌کند که آیندهٔ راه‌گذر زنگه‌زور به تعامل منافع بازیگرانی مانند روسیه، ترکیه، ایران و قدرت‌های فرامنطقه‌ای وابسته است. او نشان می‌دهد که این راه‌گذر بخشی از رقابت بزرگ‌تر بر سر کنترل مسیرهای تجاری اوراسیا و پیونددادن آسیای مرکزی به اروپا محسوب می‌شود. اسادوف (۲۰۲۳) در مقالهٔ «بازی بزرگ جدید در قفقاز جنوبی: از رقابت تا همکاری میان ترکیه و روسیه» استدلال می‌کند که قفقاز جنوبی به صحنهٔ بازی بزرگ جدید میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تبدیل شده است. وی نشان می‌دهد که رقابت و همکاری هم‌زمان روسیه و ترکیه

1. Thomas DeWall, Areg Kochinyan and Zaur Shiriyev

پس از جنگ قره‌باغ، از مهم‌ترین عوامل شکل‌دهندهٔ تحول‌های ژئوپلیتیکی منطقه بوده است و آیندهٔ نظم منطقه‌ای تاحد زیادی به تعامل این دو قدرت وابسته است.

چهارمین و آخرین دسته از مطالعات به جنبه‌های تاریخی و اقتصادی حمل‌ونقل مرتبط با راه‌گذر زنگه‌زور پرداخته‌اند. چدیا (۲۰۲٤) در مقالهٔ «راه‌گذر زنگه‌زور: ظرفیت‌های اقتصادی و محدودیت‌های سیاسی» با بررسی ابعاد اقتصادی و سیاسی راه‌گذر زنگه‌زور نشان می‌دهد که این مسیر بخشی از رقابت گسترده‌تر بر سر راه‌گذرهای حمل‌ونقل اوراسیا است. از دیدگاه وی، تحقق این طرح می‌تواند جایگاه جمهوری آذربایجان و ترکیه را در شبکه‌های حمل‌ونقل منطقه‌ای تقویت کند، اما هم‌زمان به‌دلیل تعارض منافع بازیگران منطقه‌ای، با موانع سیاسی جدی روبه‌رو است. سفریان (۲۰۲٤) در مقالهٔ «شن‌های روان، کوه‌های استوار؟ روابط ارمنستان و ایران پس از جنگ دوم قره‌باغ» روابط دو کشور را در سه بعد اصلی بررسی می‌کند: جامعهٔ ارمنی ایران، روابط اقتصادی دو کشور و تحول‌های ژئوپلیتیکی پس از جنگ دوم قره‌باغ. او استدلال می‌کند که با وجود دگرگونی‌های گسترده در قفقاز جنوبی، روابط تهران و ایروان از ثبات قابل توجهی برخوردار است و تهدید مشترک ناشی از طرح راه‌گذر زنگه‌زور به یکی از عوامل نزدیکی بیشتر دو کشور تبدیل شده است. روبانیس (۲۰۲٤) در مقالهٔ «رویکرد امنیتی ایران در قفقاز جنوبی پس از جنگ اوکراین» نشان می‌دهد که این راه‌گذر بدون حضور ایران، نظم اقتصادی قفقاز را دگرگون کرده و وابستگی انرژی اروپا به ترکیه را افزایش خواهد داد.

مرور منابع نشان می‌دهد اگرچه مطالعات متعددی به ابعاد مختلف ژئوپلیتیکی، امنیتی و اقتصادی راه‌گذر زنگه‌زور پرداخته‌اند، اما هیچ‌یک از آن‌ها به‌طور جامع تأثیر این راه‌گذر را بر مجموعهٔ منافع و امنیت ملی ایران در قفقاز جنوبی بررسی نکرده‌اند. به بیان دیگر، شکاف پژوهشی اصلی در نبود پژوهشی است که هم‌زمان به ابعاد ژئوپلیتیکی، امنیتی، حمل‌ونقل و اقتصادی این مسئله برای ایران بپردازد و برای رویارویی با تهدیدها و استفاده از فرصت‌ها راهکارهای عملی ارائه دهد. در این نوشتار در پی پرکردن این خلأ هستیم.

چارچوب نظری

در این پژوهش، تحلیل تأثیر ساخت راه‌گذر زنگه‌زور بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در جنوب قفقاز بر مبنای نظریهٔ توازن قوا و رهیافت واقع‌گرایی در روابط بین‌الملل استوار است. در سنت واقع‌گرایی، دولت‌ها بازیگران اصلی نظام بین‌الملل هستند و در محیطی آنارشیک برای

حفظ بقا، امنیت و منافع ملی خود به رقابت قدرت می‌پردازند. والتز استدلال می‌کند که در شرایط آنارشیک، دولت‌ها برای جلوگیری از برهم‌خوردن موازنهٔ قدرت، ناگزیر به کاربست راهبردهای موازنه‌ساز هستند (Waltz, 1979: 102–128) از این دیدگاه، توازن قوا از مهم‌ترین سازوکارهای حفظ ثبات در نظام بین‌الملل است که بر جلوگیری از برتری یک بازیگر یا ائتلاف خاص و حفظ تعادل میان قدرت‌های رقیب تأکید دارد. براساس دیدگاه مورگنتا، منافع ملی دولت‌ها بیشتر در قالب قدرت تعریف می‌شود و دولت‌ها در رویارویی با تحول‌هایی که موجب تغییر توزیع قدرت در محیط پیرامونی آن‌ها می‌شود، واکنش نشان می‌دهند (مورگنتا، ۱۳۷٤: ۱۸– ۱۵).

بر مبنای نظریهٔ توازن قوا، تأثیرهای احتمالی راه‌گذر زنگه‌زور بر منافع ملی ایران را می‌توان در سه حوزهٔ اصلی بررسی کرد: نخست، در حوزهٔ اقتصادی و حمل‌ونقل، بهره‌برداری از این مسیر می‌تواند بخشی از جریان حمل‌ونقل میان جمهوری آذربایجان و نخجوان را از قلمروی ایران خارج کند و از نقش ژئوپلیتیکی ایران به‌عنوان مسیر ارتباطی مهم میان قفقاز، آسیای مرکزی و خلیج فارس بکاهد. همچنین این راه‌گذر در صورت اتصال به طرح «راه‌گذر میانی»[1] می‌تواند در بلندمدت بر جایگاه ایران در شبکه‌های حمل‌ونقل منطقه‌ای تأثیر بگذارد. دوم، در حوزهٔ سیاسی و منطقه‌ای، ایجاد مسیر ارتباطی مستقیم میان جمهوری آذربایجان و ترکیه می‌تواند ظرفیت این دو بازیگر برای هماهنگی راهبردی در جنوب قفقاز را افزایش دهد. بنابراین هرگونه افزایش نفوذ بازیگران رقیب در همسایگی مرزهای ایران می‌تواند به‌عنوان تهدیدی علیه موقعیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران براورد شود و بر محاسبه‌های سیاست خارجی آن اثر بگذارد. سوم، در حوزهٔ امنیتی و ژئوپلیتیکی، راه‌گذر زنگه‌زور می‌تواند موجب تغییر در الگوهای ژئوپلیتیکی جنوب قفقاز شود. بنابراین هرگونه تغییر در ترتیبات منطقه‌ای که موجب افزایش نفوذ ائتلاف منطقه‌ای و کاهش نقش بازیگر دیگر شود، دولت‌ها را به‌سوی امنیت‌جویی بیشتر پیش می‌برد.

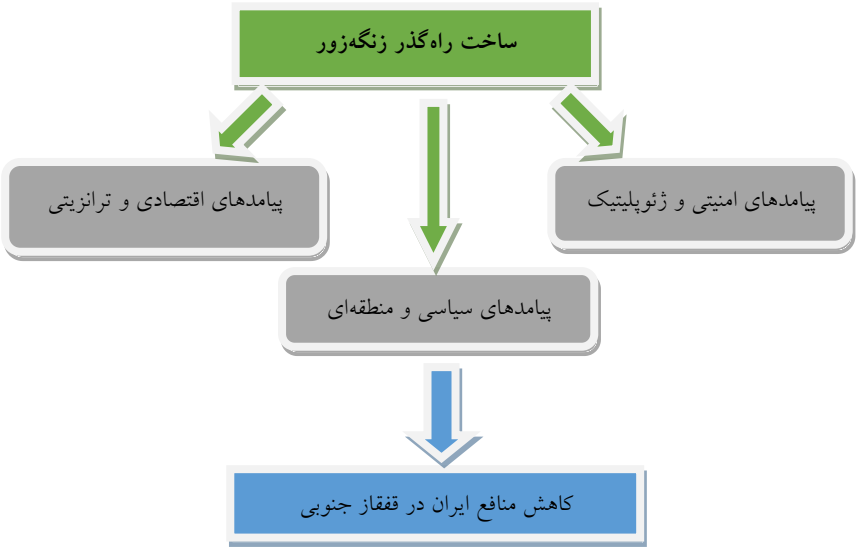
واکنش احتمالی جمهوری اسلامی ایران به این تحول را می‌توان در قالب سه رویکرد مهم واقع‌گرایی تحلیل کرد: نخست، براساس واقع‌گرایی کلاسیک، ایران ممکن است با اتکا به افزایش قدرت ملی و حفظ موازنهٔ منطقه‌ای با ابزارهای سیاسی، اقتصادی و نظامی در جهت حفاظت از منافع خود اقدام کند. دوم، بنا بر مفروض‌های واقع‌گرایی تدافعی، ایران می‌تواند

1. Middle Corridor

به‌وسیلهٔ تقویت همکاری با ارمنستان و هماهنگی بیشتر با روسیه، در برابر تغییرهای نامطلوب در موازنهٔ منطقه‌ای واکنش نشان دهد. سوم، از دیدگاه واقع‌گرایی تهاجمی، دولت‌ها نمی‌توانند در مورد هدف‌ها و نیت‌های دولت‌های دیگر مطمئن باشند و در شرایط تهدید جدی ممکن است به‌دنبال افزایش نفوذ و جلوگیری فعال از تغییرهای ژئوپلیتیکی نامطلوب باشند (میرشایمر، ۱۳۹۳: ۳۶– ۳۳).

بنابراین در چارچوب نظری توازن قوا، ساخت راه‌گذر زنگه‌زور نه فقط طرحی حمل‌ونقل، بلکه تحولی ژئوپلیتیکی براورد می‌شود که می‌تواند بر توزیع قدرت، الگوی ائتلاف‌ها و موقعیت راهبردی جمهوری اسلامی ایران در جنوب قفقاز تأثیر بگذارد. از این دیدگاه، مخالفت جمهوری اسلامی ایران با هرگونه تغییر ژئوپلیتیکی در مرزهای منطقه را می‌توان در قالب تلاش برای حفظ موازنهٔ قدرت و جلوگیری از کاهش وزن ژئوپلیتیکی خود در محیط پیرامونی تبیین کرد. در شکل ۱ مدل مفهومی نوشتار ترسیم شده است.

شکل ۱. چارچوب نظری

منبع: نویسندگان

جایگاه قفقاز جنوبی در سیاست خارجی ایران

قفقاز جنوبی منطقهٔ کوچکی را در نقشهٔ جهان اشغال می‌کند، اما توجه به این منطقه بسیار بیشتر از اندازهٔ جغرافیایی آن است. فروپاشی اتحاد شوروی در سال ۱۹۹۱ پویایی‌های

ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی را تغییر داد. زیرا هریک از کشورهای جانشین، به‌دنبال تعیین منافع ملی و اولویت‌های سیاسی خود بودند (Markedonov, 2017: 134). این منطقه از نظر اهمیت ژئوپلیتیکی و راهبردی، همواره در خط مقدم سیاست خارجی قدرت‌های جهانی قرار داشته است. قدرت‌های سلطه‌گر در طول تاریخ از آن برای کاربست نفوذ خود بر مناطق همسایه استفاده کرده‌اند (Markedonov, 2012: 11). بنابراین قفقاز از نظر تاریخی منطقه‌ای با رقابت ژئوپلیتیکی قوی بوده است و چندین قدرت منطقه‌ای و جهانی برای نفوذ بر گسترهٔ جغرافیایی راهبردی میان دریای خزر و دریای سیاه با هم رقابت می‌کنند (Meister, 2021: 13).

بنابراین قفقاز پل ارتباطی قارهٔ آسیا و اروپاست. این منطقه محل تلاقی کشورهای اسلامی و مسیحی به شمار می‌رود و از دیدگاه فرهنگی و تمدنی نیز مرزهای دو حوزهٔ متفاوت فرهنگ بشری را شکل می‌دهد. در قفقاز جنوبی، تهدید اصلی متوجه ایران، پویش‌های نظامی، امنیتی و اقتصادی هستند. افزایش همکاری‌های فنی و تسلیحاتی، تفاهم‌نامه‌های اقتصادی و برنامه‌های آموزشی، نظامی و انتظامی میان دولت‌های رقیب ایران، فعالیت‌های اطلاعاتی و جاسوسی، گسترش دیدگاه‌های مرکزگریزی و تجزیه‌طلب، همیاری و مشارکت امنیتی و نظامی با ناتو و آمریکا در دوره‌های بحرانی و در اختیارگذاشتن پایگاه‌های نظامی، انتقال نیرو و تسلیحات به آن، گسترش خطوط بین‌المللی پیرامون ایران و تخیلهٔ ژئوپلیتیکی کشور در حوزهٔ انرژی و آلودگی‌های زیست‌محیطی حوزهٔ آبی کورا و ارس و تغییر مرزها از مهم‌ترین تهدیدهای پیرامون ایران از ناحیهٔ قفقاز جنوبی هستند (کلانتری و کاویانی فر، ۱۳۹۹: ٦٣٨). از این‌رو ایالات متحد آمریکا با به‌کارگرفتن «سیاست همه چیز بدون ایران»، به‌دنبال حذف ایران از مسیرها و طرح‌های حمل‌ونقل، خطوط انتقال انرژی و حتی مبادله‌های فرهنگی است. ایجاد فضای ایران‌هراسی در منطقهٔ قفقاز جنوبی و حضور قدرت‌های غربی و اسرائیل در مناطق پیرامونی ایران موجب شده است این منطقه در سیاست خارجی ایران نقش مهم و راهبردی پیدا کند. مداخله‌نکردن قدرت‌های بیگانه در منطقهٔ قفقاز جنوبی، شکل‌گیری روابط راهبردی در زمینه‌های اقتصادی و فرهنگی با کشورهای قفقاز جنوبی، کاهش تهدید امنیتی و حضور برجسته در مسیرهای حمل‌ونقل در این منطقه از مهم‌ترین هدف‌های سیاست خارجی ایران است (گل محمدی و عزیزی، ۱٤۰۱: ۲۹٤– ۲۹۰).

توازن قوا در قفقاز جنوبی

توازن قوا در عرصهٔ روابط بین‌الملل در وضعیتی شکل می‌گیرد که در آن، هیچ قدرتی نتواند به‌تنهایی بر منطقه سلطهٔ کامل پیدا کند، قدرت‌ها به‌دنبال بقا هستند و نظم آنارشیک وجود داشته باشد. در چنین شرایطی، کشورها بیشتر به رفتارهای مبتنی بر ایجاد توازن تمایل پیدا می‌کنند (Waltz, 1979: 102-128). در قفقاز جنوبی، این توازن میان بازیگران بومی (ارمنستان، جمهوری آذربایجان و گرجستان) و قدرت‌های خارجی (روسیه، ترکیه، ایران، آمریکا و اتحادیهٔ اروپا) برقرار شده است. ساختار شکنندهٔ قومی، تنوع منافع انرژی و هم‌جواری با سه منطقهٔ حساس (خاورمیانه، اروپا و آسیای مرکزی) سبب شده است این منطقه در کانون رقابت قدرت‌های بزرگ قرار گیرد. تعدادی از پژوهشگران راه‌گذر زنگه‌زور را ابزاری برای بازتوزیع قدرت در قفقاز جنوبی می‌دانند. یافته‌های آنان نشان می‌دهد این راه‌گذر می‌تواند موجب تقویت جایگاه ژئوپلیتیکی ترکیه و جمهوری آذربایجان و در برابر، کاهش نسبی نفوذ ایران و روسیه در معادله‌های منطقه‌ای شود. از این دیدگاه، اهمیت راه‌گذر زنگه‌زور نه در کارکرد اقتصادی آن، بلکه در پیامدهای آن برای موازنهٔ قدرت منطقه‌ای نهفته است (Taşgetiren and Akgün, 2026: 55-70).

روسیه: بازیگر مسلط با رویکرد حفظ وضع موجود

روسیه از دوران تزار تا دورهٔ پوتین همواره به قفقاز جنوبی به چشم حوزهٔ نفوذ سنتی خود نگریسته است. حضور نظامی در ارمنستان، نفوذ در ساختارهای امنیتی جمهوری آذربایجان و تلاش برای کنترل گرجستان به‌وسیلهٔ اهرم‌های اقتصادی و امنیتی، همه در راستای جلوگیری از نفوذ ناتو و حفظ توازن به‌سود کرملین بوده‌اند. مسکو تلاش می‌کند با تضعیف نهادهای مستقل قفقاز جنوبی، وابستگی این کشورها را به خود حفظ کند. حفظ نفوذ در قفقاز جنوبی و جلوگیری از گسترش نهادهای غربی، به‌ویژه ناتو، از هدف‌های اصلی سیاست منطقه‌ای روسیه بوده است (Allison, 2008: 1161–1164).

ترکیه: متحد راهبردی جمهوری آذربایجان و مهندس موازنهٔ جدید

ترکیه در دو دههٔ اخیر از بازیگر حاشیه‌ای به قدرت مؤثر در قفقاز جنوبی تبدیل شده است. آنکارا با حمایت قاطع از جمهوری آذربایجان در جنگ سال ۲۰۲۰، مشارکت نظامی و

اطلاعاتی در عملیات قره‌باغ، گسترش پیوندهای زبانی و فرهنگی و ساخت راه‌گذار راهبردی گاز جنوبی در پی گسترش نفوذ در آسیای مرکزی است (کاظمی و صالحی یگانه، ۱۴۰۳: ۲۷۳– ۲۷۲). کشورهایی مانند ترکیه و حتی روسیه تلاش می‌کنند از تحول‌های قفقاز جنوبی برای گسترش نفوذ ژئوپلیتیکی خود بهره‌برداری کنند و راه‌گذرهای ارتباطی جدید نیز بخشی از این رقابت راهبردی هستند (Arakelian and Kasap, 2024: 69- 76).

ایران: بازیگری متوازن با حساسیت‌های امنیتی و تمدنی

ایران به‌دلیل هم‌مرزی مستقیم با منطقه و پیوندهای قومی، فرهنگی و اقتصادی با همهٔ بازیگران قفقاز جنوبی، به این منطقه نگاهی پیچیده و چندلایه دارد. سیاست جمهوری اسلامی بیشتر بر حفظ ثبات، حمایت از یکپارچگی سرزمینی کشورها و جلوگیری از نفوذ قدرت‌های برهم‌زنندهٔ توازن، مانند ناتو متمرکز بوده است. بااین‌حال طرح‌هایی مانند راه‌گذر زنگه‌زور، حضور اسرائیل در جمهوری آذربایجان یا افزایش نقش ترکیه، سبب نگرانی تهران در حوزهٔ امنیت مرزی، اتصال‌پذیری حمل‌ونقل و هویت منطقه‌ای شده‌اند (Kudla and Kosyl, 2022: 130 –135). برای ایران، این راه‌گذر از سه دیدگاه تهدیدی جدی محسوب می‌شود: نخست، نقش حمل‌ونقل ایران در تجارت اوراسیا. دوم، نگرانی در مورد ثبات داخلی از جمله حساسیت نسبت به جمعیت ترک‌زبان (آذری). سوم، درک این طرح به‌عنوان ابزاری برای تقویت رقیبان منطقه‌ای. موضع ایران بازتاب راهبرد تدافعی برای رویارویی با تهدیدها علیه مرزها، نفوذ و ثبات داخلی، هم‌زمان با حفظ جایگاه و اهمیت خود در منطقه است (Israyelyan, 2025: 151).

آمریکا و اروپا: نقشی راهبردی

ایالات متحد و اتحادیهٔ اروپا در دهه‌های اخیر با حمایت از اصلاحات سیاسی، توسعهٔ اقتصادی و طرح‌های انرژی، در پی حفظ نفوذ خود در قفقاز جنوبی بوده‌اند. گرجستان به مهم‌ترین شریک غرب در منطقه تبدیل شده است و ارمنستان و جمهوری آذربایجان نیز به‌تدریج در چارچوب همکاری‌های سیاسی و اقتصادی با غرب قرار گرفته‌اند. جنگ دوم قره‌باغ در سال ۲۰۲۰ و درگیرشدن روسیه در جنگ اوکراین، فرصت مناسبی برای افزایش نقش آمریکا و اتحادیهٔ اروپا در معادله‌های منطقه‌ای فراهم کرد. در این چارچوب، واشینگتن و بروکسل تلاش

کرده‌اند با حمایت از مذاکرات صلح ارمنستان و جمهوری آذربایجان، گسترش راه‌گذرهای حمل‌ونقل و تنوع‌بخشی به مسیرهای انتقال انرژی، نفوذ روسیه را محدود و ثبات منطقه را تقویت کنند (Broers, 2019: 248–255).

علاوه بر این، افزایش اهمیت راه‌گذرها پس از جنگ اوکراین، موجب شده است آمریکا و اتحادیهٔ اروپا به ظرفیت‌های حمل‌ونقلی قفقاز جنوبی توجه بیشتری نشان دهند. از نگاه غرب، این منطقه می‌تواند به‌عنوان حلقهٔ اتصال اروپا به آسیای مرکزی و حوزهٔ خزر عمل کند و در کاهش وابستگی انرژی اروپا به روسیه نقش مهمی داشته باشد. ازاین‌رو حمایت از طرح‌های زیرساختی، همکاری‌های اقتصادی و روندهای صلح‌سازی در قفقاز جنوبی، به بخشی از راهبرد گسترده‌تر غرب برای بازآرایی نظم ژئوپلیتیکی اوراسیا تبدیل شده است.

تحلیل ژئوپلیتیکی راه‌گذر زنگه‌زور

منطقهٔ زنگه‌زور که در مرز میان جمهوری آذربایجان، ارمنستان و ایران قرار دارد، پل ارتباطی قفقاز جنوبی با منطقهٔ آناتولی و آسیای مرکزی محسوب می‌شود. اهمیت راهبردی این منطقه از دیدگاه کنترل مسیرهای تجاری، انرژی و خطوط حمل‌ونقلی بین‌المللی بسیار بالاست. زنگه‌زور گلوگاهی حیاتی برای اتصال راه‌گذر شرق به غرب (چین به اروپا) و راه‌گذر شمال به جنوب (روسیه به خلیج فارس) است (Gawliczek and Iskandarov: 2023). جمهوری آذربایجان پس از پیروزی در جنگ دوم قره‌باغ در سال ۲۰۲۰، با اتکا به بند ۹ توافق‌نامهٔ سه‌جانبه با روسیه و ارمنستان، خواستار ایجاد راه‌گذر حمل‌ونقل از نخجوان به جمهوری آذربایجان شد که از جنوب ارمنستان (منطقهٔ سیونیک یا زنگه‌زور) عبور می‌کند. این راه‌گذر برای ترکیه نیز اهمیت حیاتی دارد، زیرا اتصال مستقیم زمینی به جمهوری‌های ترک‌زبان آسیای مرکزی از مسیر نخجوان و جمهوری آذربایجان را ممکن می‌کند. ایران نیز به‌شدت نگران احتمال تغییر مرزها و ایجاد راه‌گذر حمل‌ونقلی زنگه‌زور از مسیر استان سیونیک ارمنستان و پیوند جمهوری آذربایجان با ترکیه است. این راه‌گذر تهران را از ارمنستان جدا می‌کند و در عمل ایران را از حمل‌ونقل کالا و انرژی از مسیر منطقه منزوی می‌کند (Shahbazov, 2023).

این تغییر می‌تواند بر موقعیت ایران در راه‌گذرهای منطقه‌ای، مانند راه‌گذر شمال‌جنوب و مسیرهای تجاری چین به اروپا نیز اثر بگذارد. ایران همچنین نگران است که این طرح در راستای سیاست‌های پان‌ترکی و محدودکردن دسترسی ایران به بازارهای غربی باشد. در آینده، راه‌گذر

زنگه‌زور می‌تواند به یکی از نقاط اصلی رقابت‌های ژئوپلیتیکی میان قدرت‌های منطقه‌ای (ایران، ترکیه و روسیه) و فرامنطقه‌ای (اتحادیهٔ اروپا و چین) تبدیل شود. همچنین حضور بازیگران بین‌المللی مانند چین در قالب طرح یک کمربند و یک راه می‌تواند معادله‌های منطقه را پیچیده‌تر کند. توازن‌سازی میان منافع بازیگران و حفظ ثبات منطقه نیازمند همکاری‌های چندجانبه و چارچوب‌های حقوقی روشن است. افزون بر این، راه‌گذر زنگه‌زور را باید در چارچوب رقابت فزاینده بر سر «اتصال‌پذیری اوراسیایی» تحلیل کرد (Gawliczek and Iskandarov: 2023: 17-20).

از این دیدگاه، اهمیت زنگه‌زور فقط به اتصال جمهوری آذربایجان به نخجوان محدود نمی‌شود، بلکه این راه‌گذر می‌تواند الگوهای جدیدی از جریان تجارت و حمل‌ونقل در قفقاز جنوبی و اوراسیا را شکل دهد. در چنین شرایطی، ایران برای حفظ موقعیت راهبردی خود ناگزیر است، ضمن توسعهٔ زیرساخت‌های حمل‌ونقل و تکمیل راه‌گذر بین‌المللی شمال و جنوب، سیاست فعال‌تری در حوزهٔ دیپلماسی حمل‌ونقل و همکاری‌های منطقه‌ای به‌کار گیرد.

تحلیل اقتصادی راه‌گذر زنگه‌زور

راه‌گذر زنگه‌زور که از جنوب ارمنستان عبور می‌کند، در صورت اجرایی‌شدن به یکی از محورهای اصلی اتصال ترکیه به جمهوری آذربایجان و سپس آسیای مرکزی تبدیل خواهد شد و بخش مهمی از طرح بزرگ‌تر ترکیه برای گسترش «راه‌گذر میانی» را تشکیل می‌دهد که از چین آغاز و از مسیر قزاقستان، جمهوری آذربایجان، زنگه‌زور، ارمنستان و ترکیه به اروپا می‌رسد. این مسیر می‌تواند بسیاری از شبکه‌های سنتی تجاری ایران را دور بزند و سهم ایران از درآمدهای حمل‌ونقل را کاهش دهد. ایران روی راه‌گذر بین‌المللی شمال‌جنوب برای اتصال هند به روسیه، سرمایه‌گذاری سنگینی کرده است. راه‌گذر زنگه‌زور به‌عنوان بخشی از «راه‌گذر میانی» عمل کرده و چین را از راه آسیای مرکزی، خزر و ترکیه به اروپا متصل می‌کند. این مسیر رقیب مستقیم مسیرهای حمل‌ونقل ایران محسوب می‌شود و می‌تواند سهم ایران از تجارت جهانی میان شرق و غرب را به‌شدت کاهش دهد (رشیدی، ۱۴۰۲: ۲۷).

بنابراین ایجاد راه‌گذر زنگه‌زور در ارمنستان، براساس طرح‌های اعلام‌شده از سوی ائتلاف جمهوری آذربایجان و ترکیه، توازن قدرت منطقه‌ای را به زیان ایران تغییر خواهد داد. ازاین‌رو پیشبرد این طرح با تهدیدهایی علیه منافع اساسی جمهوری اسلامی ایران همراه است (Koolaee

(and Rashidi, 2024: 5). با تضعیف موقعیت حمل‌ونقلی ایران، شرکت‌های بین‌المللی و دولت‌ها تمایل کمتری برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حمل‌ونقل، بندرها و راه آهن ایران خواهند داشت. این امر موجب کاهش جذب سرمایهٔ خارجی و عقب‌انداختن ایران از طرح‌های بزرگ زیرساختی منطقه‌ای مانند ابتکار یک کمربند و یک راه چین می‌شود. ایران ممکن است به‌جای بازیگر فعال، به ناظری کنش‌پذیر در مسیرهای جدید تجاری تبدیل شود. راه‌اندازی راه‌گذر زنگه‌زور و رفع بسته‌بودن مسیر جمهوری آذربایجان به ترکیه از راه ارمنستان، عامل مهمی در تقویت فعالیت اقتصادی جمهوری آذربایجان در آینده است. این مسیر، جمهوری آذربایجان را به قطب اصلی حمل‌ونقل در تقاطع راه‌گذرهای شرق به غرب و شمال به جنوب در مرکز منطقهٔ اوراسیا تبدیل می‌کند (رئیسی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۲۰۴).

تهدید قدرت منطقه‌ای ایران در قفقاز جنوبی

راه‌گذر زنگه‌زور موجب ازدست‌رفتن توازن منطقه‌ای به زیان ایران خواهد شد که از چند جهت قابل بررسی است.

۱. تهدید منافع منطقه‌ای ایران از سوی ترکیه

ایران، ساخت مسیر زنگه‌زور را «راه‌گذر تورانی ناتو» نامیده است، زیرا ساخت این مسیر منافع منطقه‌ای ایران را محدود می‌کند و تهران را در برابر محور باکو و آنکارا در موضع ضعف قرار می‌دهد و وابستگی ایران را به ترکیه و جمهوری آذربایجان افزایش می‌دهد و دسترسی ایران از مسیر ارمنستان به اروپا از دست می‌رود. در نتیجه، ایران ضمن مخالفت با ساخت آن، مسیر ارس را جایگزینی برای مسیر زنگه‌زور معرفی کرده است (پوراحمدی میبدی و فیض‌اللهی، ۱۴۰۲: ۹۲).

به‌طور کلی هدف ترکیه از دریچهٔ ژئوپلیتیک راه، در پیوستن به راه ابریشم نوین از یک‌سو و راه‌اندازی راه‌گذر زنگه‌زور از سوی دیگر، ایجاد شرایطی است که ایران برای دسترسی زمینی به اروپا، نیازمند عبور از سرزمین ترکیه باشد و ترکیه برای دسترسی زمینی به کشورهای آسیای مرکزی به عبور از ایران وابسته نباشد. این وضعیت توان ایران را به‌عنوان رقیب منطقه‌ای کاهش می‌دهد و قدرت ترکیه را در منطقهٔ قفقاز تثبیت می‌کند (رئیسی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۱۹۷–۱۹۶). بنابراین مواضع ترکیه و ایران در مورد راه‌گذر زنگه‌زور آشکارا نشان‌دهندهٔ راهبردهای ژئوپلیتیکی متفاوت این دو کشور در دورهٔ پساجنگ در قفقاز جنوبی است. درحالی‌که ترکیه

به‌دنبال گسترش نفوذ منطقه‌ای خود است، ایران از ترکیبی از گفتمان تدافعی و دیپلماسی عمل‌گرایانه برای ایجاد توازن میان حاکمیت، منافع اقتصادی و حفظ نفوذ منطقه‌ای استفاده می‌کند (Israyelyan, 2025: 150).

۲. تهدید منافع منطقه‌ای ایران از سوی جمهوری آذربایجان

جنگ قره‌باغ در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۳، روابط ژئوپلیتیکی و موازنهٔ قوای جدیدی در منطقهٔ قفقاز جنوبی ایجاد کرد. تسلط جمهوری آذربایجان بر سرزمین‌های اشغال‌شده سبب تحدید مرزهای مشترک ارمنستان با ایران و بازیابی تسلط جمهوری آذربایجان بر مرزهای خود با ایران شد. از جنبهٔ اقتصادی نیز امکان دستیابی جمهوری آذربایجان به قره‌باغ و زمین‌های حاصل‌خیز، معادن و منابع طبیعی پیرامون آن دست پیدا کرده و به‌دنبال ساخت مسیر زنگه‌زور، در پی تقویت شبکهٔ حمل‌ونقل و قدرت اقتصادی و ژئوپلیتیکی خود است. جمهوری آذربایجان با پیگیری احیای سرزمینی خود در جنگ‌های دوم و سوم قره‌باغ توانست موازنهٔ قدرت جدیدی را برای خود ایجاد کند. ازاین‌رو ساخت چندین فرودگاه در مسیرهای آزادشده از یک‌سو و حضور ترکیه در منطقه و تقویت حضور اسرائیل در همسایگی ایران موجب شده است موقعیت پیشین ایران در منطقه تضعیف شود و رقابت و تهدیدهای جدیدی برای کشور ایجاد کند. اما مهم‌ترین چالش ژئواکونومیک برای ایران ایجاد مسیر زنگه‌زور است که ایران را با تهدیدهای اقتصادی و ژئوپلیتیکی روبه‌رو می‌کند (پوراحمدی میبدی و فیض‌اللهی، ۱٤۰۲: ۹۱– ۸۸).

۳. افزایش حضور ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک روسیه و بازیگران فرامنطقه‌ای

منطقهٔ قفقاز جنوبی فقط در تأثیر بازیگران منطقه‌ای قرار ندارد، بلکه بازیگران فرامنطقه‌ای به‌ویژه ایالات متحد، اسرائیل و اتحادیهٔ اروپا در تحول‌های امنیتی، سیاسی و اقتصادی در این منطقه نقش شایان توجهی دارند. این کشورها با همکاری یکدیگر و با حمایت‌های مالی و نظامی از برخی کشورهای قفقاز برای ایجاد نظم دلخواه خود تلاش می‌کنند. ایالات متحد در پیونددادن محورهای افغانستان و آسیا با محور اروپا و قفقاز به تغییر ژئوپلیتیک و تقویت نظامی در کشورهای منطقه اقدام کرده است. علاوه بر حضور نیروهای فرامنطقه‌ای، قفقاز جنوبی را می‌توان عمق راهبردی روسیه نامید. این منطقه، پل ارتباطی مهمی میان کرملین و

خاورمیانه محسوب می‌شود، زیرا این منطقه با دریای سیاه و دریای خزر هم‌مرز است و احیای مسیرهای راه‌آهن دوران شوروی و اتصال روسیه به ارمنستان و ایجاد ارتباط زمینی با ترکیه و ایران و دسترسی به خاورمیانه از مهم‌ترین هدف‌های راهبرد روسیه در این منطقه است (Avdaliani, 2022: 195- 203).

در نتیجه، هدف اصلی حضور روسیه در منطقهٔ قفقاز جنوبی، حفظ ارتباط زیرساختی با ترکیه و ایران، تأمین نفوذ سیاسی و کاربست اقتدار در قفقاز و دورکردن نهادهای غربی مانند ناتو و اتحادیهٔ اروپا از آن است. اما درگیربودن روسیه در جنگ با اوکراین و چرخش نخست‌وزیر ارمنستان به غرب و حضور ایالات متحد آمریکا در منطقه موجب شده است روسیه نتواند مانند گذشته در این منطقه حضور بانفوذی داشته باشد. به‌نظر می‌رسد جنگ روسیه با اوکراین و نیاز روسیه به جمهوری آذربایجان و ترکیه برای روابط اقتصادی موجب شده است محور باکو و آنکارا در منطقهٔ قفقاز جنوبی تقویت شود و توازن قوا به زیان روسیه عمل کند (پوراحمدی میبدی و فیض‌اللهی، ۱۴۰۲: ۸۸). مجموعهٔ این رویدادها و دخالت مستمر ترکیه، جمهوری آذربایجان و غرب در منطقهٔ قفقاز جنوبی موجب شده است ایران این دخالت‌ها را تهدیدی برای تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی و توازن قوا بداند.

فرصت‌های ایران در برابر راه‌گذر زنگه‌زور

همان‌طور که پیش‌تر مطرح شد راه‌گذر زنگه‌زور در ادبیات ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی به‌عنوان یکی از نقاط مهم در بازآرایی شبکه‌های حمل‌ونقلی اوراسیا مطرح است که می‌تواند به بازتوزیع مسیرهای تجاری و تغییر در موازنهٔ ژئوپلیتیکی منطقه منجر شود. در این چارچوب، رقابت راه‌گذر میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای موجب شده است این طرح فقط به‌عنوان مسیر حمل‌ونقل براورد نشود، بلکه به‌عنوان ابزار ژئوپلیتیکی برای بازتعریف نفوذ در قفقاز جنوبی تحلیل شود. با وجود تهدیدهایی که راه‌گذر زنگه‌زور برای ایران دارد، این وضعیت می‌تواند به فرصتی برای بازگرداندن نقش ژئوپلیتیکی ایران در منطقه تبدیل شود. ایران می‌تواند با تأکید بر نقش جایگزین خود به‌عنوان مسیر امن و مطمئن حمل‌ونقل در میان اروپا، قفقاز و آسیای مرکزی، طرح‌هایی مانند راه‌گذر شمال‌جنوب یا مسیر چابهار و قفقاز را تقویت کند. چنین راهبردی می‌تواند نقش ژئواکونومیک ایران را پررنگ‌تر کند. با توجه به تقاطع منافع روسیه و ایران در مخالفت با راه‌گذر زنگه‌زور، ایران می‌تواند از این فرصت برای

تقویت پیوند اقتصادی با اتحادیهٔ اقتصادی اوراسیایی استفاده کند. ایران می‌تواند از دیپلماسی سه‌جانبه با روسیه و ارمنستان بهره ببرد تا مانع اجرای یک‌جانبهٔ راه‌گذر زنگه‌زور شود. یکی دیگر از راهکارهای مهم، بهره‌گیری از ابزارهای حقوق بین‌الملل برای مخالفت با هرگونه تغییر مرز بدون رضایت کشورهای منطقه است (Kuzio, 2022: 2).

تحولات ناشی از راه‌گذر زنگه‌زور را می‌توان از دیدگاه «رقابت راه‌گذری» و «ژئواکونومی اتصال‌پذیری» نیز تحلیل کرد. در ادبیات جدید ژئوپلیتیک، راه‌گذرها فقط مسیرهای حمل‌ونقل نیستند، بلکه ابزارهایی برای تولید قدرت، افزایش وابستگی متقابل اقتصادی و بازتوزیع نفوذ منطقه‌ای هستند (Brunner, 2013: 1-2). از این دیدگاه، هرچند راه‌گذر زنگه‌زور می‌تواند بخشی از برتری حمل‌ونقلی ایران در قفقاز جنوبی را در تأثیر قرار دهد، اما هم‌زمان می‌تواند محرکی برای تسریع راهبردهای اتصال‌پذیری ایران در مقیاس اوراسیایی باشد. رقابت میان راه‌گذرهای منطقه‌ای به‌ضرورت به حذف یک مسیر و برتری مطلق مسیر دیگر منجر نمی‌شود، بلکه دولت‌ها می‌کوشند با گسترش زیرساخت‌ها و بهره‌گیری از برتری‌های جغرافیایی خود، سهم بیشتری از جریان‌های تجاری و حمل‌ونقلی را جذب کنند.

در این چارچوب، راه‌گذر بین‌المللی شمال‌جنوب، مهم‌ترین ظرفیت راهبردی ایران برای رویارویی با پیامدهای احتمالی راه‌گذر زنگه‌زور محسوب می‌شود. این راه‌گذر با اتصال بندرهای هند به ایران، روسیه و بازارهای اروپایی، از مهم‌ترین طرح‌های اتصال‌پذیری اوراسیا است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بهره‌برداری کامل از این مسیر می‌تواند زمان حمل‌ونقل کالا میان جنوب آسیا و شمال اروپا را به میزان شایان توجهی کاهش دهد و موقعیت ایران را به‌عنوان حلقهٔ واسط میان خلیج فارس، قفقاز، روسیه و اروپا تقویت کند. در چنین شرایطی، افزایش رقابت بر سر مسیرهای حمل‌ونقلی قفقاز می‌تواند اهمیت ژئواکونومیک مسیرهای عبوری از ایران را برای بازیگرانی مانند هند، روسیه و حتی برخی کشورهای آسیای مرکزی افزایش دهد.

بندر چابهار یکی از مهم‌ترین ابزارهای ایران برای تبدیل تهدید راه‌گذر زنگه‌زور، به فرصت ژئوپلیتیکی است. چابهار تنها بندر اقیانوسی ایران است که دسترسی مستقیم به آب‌های آزاد را فراهم می‌کند و به‌دلیل قرارگرفتن در پیوندگاه اقیانوس هند، خلیج فارس، آسیای مرکزی و قفقاز، از ظرفیت بالایی برای نقش‌داشتن در شبکه‌های تجارت منطقه‌ای برخوردار است. از این بندر به‌عنوان «دروازهٔ طلایی» کشورهای محصور در خشکی آسیای مرکزی یاد می‌شود. در

مجموع، بندر چابهار و راه‌گذر بین‌المللی شمال‌جنوب برای گسترش تجارت میان هند، اتحادیهٔ اقتصادی اوراسیایی و دیگر کشورهای اوراسیا ظرفیت مناسبی دارند. این طرح‌ها ضمن افزایش نقش ژئواکونومیک ایران در شبکه‌های حمل‌ونقل منطقه‌ای، می‌توانند به تقویت پیوندهای اقتصادی هند با اوراسیا و کاهش انحصار ژئوپلیتیکی چین در برخی مسیرهای اتصال منطقه‌ای کمک کنند. از این دیدگاه، چابهار نه‌تنها یک بندر تجاری، بلکه دارایی ژئواستراتژیک مهمی برای ایران در رقابت راه‌گذری اوراسیا است (Pal, 2024: 567- 568).

بنابراین توسعهٔ چابهار نه‌تنها برای ایران برتری‌های اقتصادی ایجاد می‌کند، بلکه موجب ارتقای جایگاه ژئوپلیتیکی کشور در رقابت‌های منطقه‌ای نیز می‌شود، زیرا این بندر امکان دسترسی کشورهای محصور در خشکی آسیای مرکزی به آب‌های آزاد را فراهم می‌کند و وابستگی آن‌ها به مسیرهای جایگزین را کاهش می‌دهد (Omidi and Noolkar-Oak, 2022: 29- 33). از سوی دیگر، تحول‌های مربوط به راه‌گذر زنگه‌زور می‌تواند زمینه را برای تعمیق همکاری‌های ایران با روسیه، ارمنستان و حتی هند ایجاد کند. منافع مشترک این بازیگران در حفظ تنوع مسیرهای حمل‌ونقل و جلوگیری از انحصار راه‌گذری، ظرفیت شکل‌گیری ائتلاف‌های اقتصادی جدید را افزایش داده است. به‌ویژه پس از تشدید تحریم‌های غرب علیه روسیه، اهمیت مسیرهای جنوبی و راه‌گذر شمال‌جنوب برای مسکو افزایش یافته است؛ موضوعی که می‌تواند جایگاه ایران را در معادله‌های حمل‌ونقلی اوراسیا ارتقا دهد (Pal, 2024: 573). در نتیجه، ایران می‌تواند با بهره‌گیری از این شرایط، همکاری‌های خود با اتحادیهٔ اقتصادی اوراسیایی را گسترش دهد و به یکی از بازیگران اصلی زنجیره‌های حمل‌ونقل منطقه تبدیل شود.

در سطحی کلان‌تر، راه‌گذر زنگه‌زور می‌تواند فرصتی برای بازتعریف نقش ایران در نظم ژئواکونومیک درحال پیدایش اوراسیا باشد. موقعیت جغرافیایی ایران در تقاطع خلیج فارس، دریای عمان، آسیای مرکزی، قفقاز و خاورمیانه همچنان برتری ساختاری مهم محسوب می‌شود که به آسانی امکان جایگزینی ندارد. ازاین‌رو موفقیت ایران در رویارویی با تحول‌های ناشی از راه‌گذر زنگه‌زور بیش از اینکه به جلوگیری از اجرای این طرح وابسته باشد، به توانایی کشور در تکمیل زیرساخت‌های حمل‌ونقل، گسترش دیپلماسی اقتصادی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ارتقای جایگاه خود در شبکه‌های اتصال‌پذیری اوراسیا بستگی دارد.

۱. بازتنظیم نظم ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی پس از توافق صلح سال ۲۰۲۵

توافق‌های جدید در قفقاز جنوبی و روندهای پساجنگ، نشان‌دهندهٔ ورود منطقه به مرحله‌ای از بازتنظیم ژئوپلیتیکی است که در آن موازنهٔ قدرت سنتی تغییر کرده است. در این چارچوب، راه‌گذرهای ارتباطی و سازوکارهای امنیتی جدید به ابزارهای اصلی رقابت ژئوپلیتیکی تبدیل شده‌اند. مطالعات اخیر نشان می‌دهد که تحول‌های پس از جنگ قره‌باغ نه‌تنها به بازتعریف روابط ارمنستان و جمهوری آذربایجان منجر شده است، بلکه زمینه را برای افزایش نقش بازیگران فرامنطقه‌ای و تضعیف انحصار ژئوپلیتیکی روسیه فراهم کرده است (Israyelyan, 2025: 145-150). در این میان، ایالات متحد با دیپلماسی فعال و ابتکارهای میانجیگرانه، درحال داشتن نقشی فزاینده در شکل‌دادن به معماری امنیتی و حمل‌ونقل قفقاز جنوبی است، موضوعی که می‌تواند به تغییر مرکز ثقل ژئوپلیتیکی منطقه منجر شود. این اقدام می‌تواند ژئوپلیتیک منطقه را بازتنظیم کند و توازن قدرت را به‌طور قاطع از مسکو به واشینگتن منتقل و آمریکا را در موقعیتی بی‌سابقه در قفقاز جنوبی قرار دهد. توافقی که با میانجیگری آمریکا ایجادشده، برای مسکو عقب‌نشینی ژئوپلیتیکی به شمار می‌رود.

برای دهه‌ها قفقاز جنوبی به‌طور جدی در حوزهٔ نفوذ روسیه جای داشت و کنترل این منطقه بخشی از راهبرد کرملین پس از سال ۱۹۹۱ برای حفظ سلطه به‌وسیلهٔ وابستگی‌های امنیتی و مسیرهای انرژی بود. اما این روند به‌تدریج تغییر کرد. تا پیش از این تحول، قفقاز جنوبی به‌طور سنتی در حوزهٔ نفوذ راهبردی روسیه قرار داشت. کرملین پس از فروپاشی اتحاد شوروی این منطقه را بخشی از «خارج نزدیک» تعریف کرده و به‌وسیلهٔ پایگاه‌های نظامی، سازوکارهای امنیتی و کنترل مسیرهای انرژی نفوذ خود را تثبیت کرده بود(Trenin, 2002). اما شکست روسیه در تضمین امنیت ارمنستان در درگیری‌های سال‌های ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۳ موجب فروپاشی اعتماد راهبردی ایروان شد. تعلیق عضویت ارمنستان در سازمان پیمان امنیت جمعی نیز نشانهٔ آشکار این گسست نهادی بود (De Waal, 2023). در منطق توازن قوا، هنگامی که قدرت ضامن امنیتی دچار ضعف شود، بازیگران منطقه‌ای به‌دنبال حامی جایگزین حرکت می‌کنند؛ الگویی که در چرخش ارمنستان به‌سوی آمریکا دیده می‌شود.

به‌طور کلی ورود فعال ایالات متحد آمریکا به روند صلح قفقاز جنوبی بخشی از راهبرد مهار نفوذ روسیه و تثبیت حضور غرب در اوراسیا است. واشینگتن با میانجیگری صلح، درعمل خود را مرجع امنیتی جدید منطقه معرفی کرده است. از دیدگاه ژئوپلیتیکی این تحول

چند پیامد اصلی دارد. نخست، موجب تضعیف ساختاری نفوذ روسیه در قفقاز جنوبی می‌شود و یکپارچه‌کردن تدریجی منطقه در نظم امنیتی غرب‌محور را به‌دنبال خواهد داشت. سرانجام کنترل ژئواکونومیک مسیرهای انرژی و حمل‌ونقل اوراسیا را در اختیار ایالات متحد قرا می‌دهد. در نتیجه، توافق صلح را باید بخشی از فرایند بازآرایی نظم منطقه‌ای پساشوروی دانست، نه فقط حل بحران مرزی.

تحلیل توافق صلح سال ۲۰۲۵ نشان می‌دهد که قفقاز جنوبی از حوزهٔ نفوذ تثبیت‌شده روسیه به میدان رقابت فعال قدرت‌های بزرگ تبدیل شده است. با افول نقش مسکو و خلأ امنیتی ایجادشده، واشینگتن با دیپلماسی فعال درحال پرکردن آن است. این جابه‌جایی توازن قوا، پیامدهایی فراتر از ارمنستان و جمهوری آذربایجان دارد و کل معماری امنیتی اوراسیا را در تأثیر قرار می‌دهد. برای رهبری ارمنستان نیز، مرزهای باز برای طرح تنوع‌بخشی اقتصادی، تعادل سیاسی، وابستگی سست‌تر به روسیه و روابط قوی‌تر با اروپا و ایالات متحد ضروری است. بنابراین عادی‌سازی روابط با جمهوری آذربایجان به‌طور قابل توجهی اتصال ارمنستان به اروپا از مسیر ترکیه را افزایش می‌دهد و ارمنستان را به‌طور مستقیم‌تری در راه‌گذرهای حمل‌ونقل و تجارت اروپا یکپارچه می‌کند.

با این‌حال ایران با احتیاط به‌دنبال حفظ وضع موجود و از دست‌ندادن نقش خود به‌عنوان مسیر حمل‌ونقل مهم هم برای آمدوشد بین‌المللی و هم برای آذربایجانی‌ها است (De Waal and Others, 2026). به‌طور کلی سیاست ایران در منطقه، همواره حفظ وضع موجود بوده است. ایران تمایلی به توافق برای ساخت راه‌گذر حمل‌ونقل میان جمهوری آذربایجان و نخجوان ندارد، زیرا این موضوع مرز ایران با ارمنستان را زیر سؤال می‌برد. بر موضع ایران با انجام مانورهای نظامی متعدد و افتتاح کنسولگری در کاپان، مرکز استان سیونیک تأکید شده است. برخلاف روسیه، ایران موقعیت‌یابی جمهوری آذربایجان در جنوب ارمنستان را تهدید می‌داند و می‌خواهد از همهٔ ابزارها برای مهار جاه‌طلبی‌های جمهوری آذربایجان استفاده کند (Roubanis, 2024: 7-8).

نتیجه

بر مبنای نوشتار حاضر، راه‌گذر زنگه‌زور فقط به طرحی حمل‌ونقل محدود نیست، بلکه به‌عنوان متغیری ژئوپلیتیکی ساختارشکن، ظرفیت بازتعریف توازن قوا، شبکه‌های حمل‌ونقل و الگوهای نفوذ منطقه‌ای در قفقاز جنوبی را دارد. این راه‌گذر در پیوند با راهبرد ژئواکونومیک ترکیه و جمهوری آذربایجان و در چارچوب رقابت قدرت‌های بزرگ، درحال تبدیل‌شدن به ابزاری برای بازتوزیع قدرت منطقه‌ای به زیان جمهوری اسلامی ایران است. تحلیل ابعاد اقتصادی نشان داد که شکل‌گیری این مسیر می‌تواند موقعیت تاریخی ایران به‌عنوان گلوگاه حمل‌ونقل شمال‌جنوب و شرق‌غرب را تضعیف کند و سهم کشور از درآمدهای پشتیبانی، انرژی و حمل‌ونقل بین‌المللی را به‌طور معناداری کاهش دهد. در سطح سیاسی و راهبردی نیز حذف وابستگی حمل‌ونقل جمهوری آذربایجان و ترکیه به مسیرهای عبوری از ایران، از مهم‌ترین اهرم‌های چانه‌زنی ژئوپلیتیکی تهران را از میان می‌برد و توان تأثیرگذاری آن در معادله‌های قفقاز جنوبی را محدود می‌کند. در بعد امنیتی، تهدید قطع مرز ایران با ارمنستان و امکان نفوذ فزایندهٔ بازیگران فرامنطقه‌ای، خطر شکل‌گرفتن وضعیت «خفگی ژئوپلیتیکی» در شمال غرب کشور را تقویت می‌کند.

تحولات اخیر منطقه، به‌ویژه توافق صلح در سال ۲۰۲۵ میان نیکول پاشینیان و الهام علی‌اف، با میانجیگری دونالد ترامپ نیز نشان می‌دهد که قفقاز جنوبی وارد مرحله‌ای از بازتنظیم نظم ژئوپلیتیکی شده است، شرایطی که در آن نفوذ سنتی روسیه درحال افول و نقش تنظیمگر امنیتی ایالات متحد آمریکا درحال تقویت است. این جابه‌جایی توازن قوا، برای پیشبرد طرح‌هایی مانند راه‌گذر زنگه‌زور بستر راهبردی مناسب‌تری فراهم کرده است و فشار ساختاری بر جایگاه ژئوپلیتیکی ایران را افزایش می‌دهد. در چارچوب نظریهٔ توازن قوا، می‌توان استدلال کرد که راه‌گذر زنگه‌زور نه‌تنها مسیر حمل‌ونقلی جدید، بلکه سازوکاری برای بازمهندسی نظم منطقه‌ای به‌سود محور ترکیه و جمهوری آذربایجان و به زیان نقش موازنه‌گر ایران است. اگر تهران نتواند با دیپلماسی فعال، ایجاد مسیرهای جایگزین حمل‌ونقل، تعمیق پیوندهای اقتصادی با ارمنستان و تقویت همکاری‌های منطقه‌ای، جایگاه خود را بازتثبیت کند، با فرسایش تدریجی نفوذ ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک در قفقاز جنوبی روبه‌رو می‌شود.

سرانجام نوشتار حاضر نشان می‌دهد که سرنوشت راه‌گذر زنگه‌زور فقط به منافع دوجانبهٔ باکو و آنکارا محدود نیست، بلکه مستقیم با امنیت ملی، قدرت منطقه‌ای و آیندهٔ نقش ایران در معادله‌های اوراسیایی پیوند خورده است. حفظ مرز راهبردی با ارمنستان، تثبیت موقعیت ایران در شبکه‌های حمل‌ونقل بین‌المللی و داشتن نقش فعال در توازن قوا، سه ستون اساسی راهبرد تهران در برابر این تحول ژئوپلیتیکی هستند. بی‌توجهی به این مؤلفه‌ها می‌تواند قفقاز جنوبی را از فرصتی ژئواستراتژیک به کانون تهدید پایدار برای منافع ملی ایران تبدیل کند؛ در حالی‌که مدیریت هوشمندانهٔ این روند می‌تواند زمینهٔ بازتعریف نقش ایران به‌عنوان بازیگر محوری اتصال‌پذیری اوراسیا را فراهم کند.

منابع

فارسی

پوراحمدی میبدی، حسین و مهدی فیض‌اللهی (۱٤۰۲)، «تشدید تنش در قره‌باغ و چالش منافع منطقه‌ای ایران در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۳»، **مطالعات اوراسیای مرکزی**، دوره ۱٦، شماره ۲، صص. ۱۰۰– ۷۵، (doi: 10.22059/jcep.2024.370397.450191).

رشیدی، احمد (۱٤۰۲)، «راه‌گذر میانی و منافع ایران در قفقاز جنوبی»، **فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز**، دوره ۲۹ ، شماره ۱۲۱، صص. ۲۷–٥٤. قابل دسترسی در: (https://Ca.Ipisjournals.Ir)تاریخ دسترسی: ۱٤۰٥/۰۳/۱۰).

رئیسی‌نژاد، آرش (۱٤۰۱)، **ایران و راه ابریشم نوین**، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

کاظمی، احسان و مهرداد صالحی یگانه (۱٤۰۳)، «نقش قدرت نرم در اتحاد راهبردی ترکیه با جمهوری آذربایجان»، **مطالعات اوراسیای مرکزی**، دوره ۱۷، شماره ۲، صص. ۲۷۸– ۲۵۱، (doi: 10.22059/jcep.2025.380630.450246).

کلانتری، فتح الله و پیمان کاویانی‌فر (۱۳۹۹)، «اولویت‌بندی تهدیدهای جمهوری اسلامی ایران از راه قفقاز جنوبی: راهبردها و راهکارها»، **مطالعات اوراسیای مرکزی**، دوره ۱۳، شماره ۲، صص ٦٤٤– ٦۲۳، (doi:10.22059/jcep.2020.301239.449920)

گل محمدی، ولی و حمیدرضا عزیزی (۱٤۰۱)، «جایگاه قفقاز جنوبی در منطقه‌گرایی سیاست خارجی ایران»، **مطالعات اوراسیای مرکزی**، سال ۱۵، شماره ۱، صص. ۳۰۵- ۲۸۱، (doi: 10.22059/jcep.2022.345811.450084)

مورگنتا، هانس جی (۱۳۷٤)، **سیاست میان ملت‌ها**، ترجمه حمیرا مشیرزاده، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

میرشایمر، جان (۱۳۹۳)، **تراژدی سیاست قدرت‌های بزرگ**، ترجمه غلامعلی چگنی‌زاده، چاپ چهارم، تهران: اداره نشر وزارت امور خارجه.

نورانی، محمود و کاظم روقی بارانی (۱٤۰۵)، «آینده‌پژوهی ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی: سناریوها و پیامدهای احداث دالان زنگه‌زور بر امنیت و توسعه جمهوری اسلامی ایران»، **جغرافیا و آینده‌پژوهی منطقه‌ای**، دوره ٤، شماره ۱، صص. ۱۵٤- ۱۳٤، (doi: 10.30466/grfs.2025.56495.1148).

English

Allison, Roy (2008), "Russia Resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'", **International Affairs**, Vol. 84, No. 6, pp. 1145–1171, (doi:10.1111/j.1468-2346.2008.00762.x).

Arakelian, Lilia A. and Hakan Kasap (2024), "Continuing Russian–Turkish Competition in the Caucasus: New Imperialism?", **The RUSI Journal**, Vol. 169, No. 3, pp. 68–82, (doi :10.1080/03071847.2024.2383303).

Asadov, Murat (2023), "The "New Great Game" Conflict and Cooperation Area South Caucasus: From Competition to Cooperation between Turkey and Russia", **ODU Journal of Social Sciences Research**, Vol. 13, No. 2, pp. 1955–1974, (doi:10.48146/odusobiad.1203863).

Avdaliani, Emil (2022), **New World Order and Small Regions: The Case of South Caucasus**, Singapore: Palgrave Macmillan (Springer Nature).

Broers, Laurence (2019), **Armenia and Azerbaijan: Anatomy of a Rivalry**, Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

Brunner**,** Hans-Peter (2013), **"**What is Economic Corridor Development and What Can It Achieve in Asia's Subregions?", **ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration**, No. 117, Manila: Asian Development Bank (ADB).

Chedia, Anri R. (2024), "Zangezur Corridor: Economic Potential and Political Constraints", **Russia in Global Affairs**, Vol. 22, No. 1, pp. 194–216, (doi:10.31278/1810-6374-2024-22-1-194-216).

De Waal, Thomas (2010), **The Caucasus: An Introduction,** Oxford: Oxford University Press.

De Waal, Thomas (2023), "Unfinished Business in the Armenia – Azerbaijan Conflict", **Carneegie Endowmen for International Peace**, Available at: https://carnegieendowment.org, (Accessed on: 22/05/2026).

De Waal, Thomas, Areg Kochinyan and Zaur Shiriyev (2026), "Rewiring the South Caucasus: TRIPP and New Geopolitics of Connectivity," **Carnegie Endowment for International Peace,** Available at: https://carnegieendowment.org, (Accessed on: 22/05/2026).

Gafarlı, Turan (2025), "Unlocking the Potential in the South Caucasus: The Zangezur Corridor's Impact on the Trans-Caspian International Transport Route (Middle Corridor)", **Perceptions: Journal of International Affairs,** Vol. 29, No. 2, pp. 148–173, Available at: https://dergipark.org.tr, (Accessed on: 01/08/2026).

Gawliczek, Piotr and Khayal Iskandarov (2023), "The Zangezur Corridor as Part of the Global Transport Route (Against the Backdrop of Power Games in the South Caucasus Region)", **Security and Defence Quarterly,** Vol. 41, No. 1, pp. 36–53, (doi:10.35467/sdq/161993).

Israyelyan, Aspram (2025), "The "Zangezur Corridor" Initiative: Postwar Geopolitical Strategies of Armenia, Azerbaijan, Turkey, and Iran in the South Caucasus", **Pathways to Peace and Security**, Vol. 1, No. 68, pp. 142–155, (doi:10.20542/2307-1494-2025-1-142-155).

Kavtaradze, Elguja (2024), "Armenia and Azerbaijan in a Geopolitical Battle: Zangezur Corridor", **The Caucasus and the World**, No. 29, pp. 124–129, (doi:10.52340/isj.2024.29.12).

Koolaee, Elaheh and Ahmad Rashidi (2024), "The Zangezur Corridor and Threats to the Interests of the Islamic Republic of Iran in the South Caucasus", **Caucasus Analytical Digest,** No. 136, pp. 3-6, (doi :10.3929/ethz-b-000657553).

Kudla, Alicja and Piotr Kosyl (2022), "Iran's Security Interests in the South Caucasus: Continuity and Change after the 2020 Nagorno-Karabakh Conflict," **Caucasus Survey,** Vol. 10, No. 2, pp. 123–142, (doi:10.1080/23761199.2022.2076518).

Kuzio, Taras (2022), "War a Possibility as Iran-Azerbaijan Tensions Flare", **Geopolitical Monitor**, Available at: https://www.geopoliticalmonitor.com. (Accessed on: 22/11/2025).

Markedonov, Sergey (2012), "NATO Looks to the Caucasus," **National Interest**, Available at: https://nationalinterest.org/commentary/nato-looks-the-caucasus. (Accessed on: 22/11/2025).

Markedonov, Sergey (2017), "Russian Policy Toward the South Caucasus: Security, Unity, and Diversity", in: Hunter, Shireen T. (Ed.), **The New Geopolitics of the South Caucasus: Prospects for Regional Cooperation and Conflict Resolution** (pp. 127–153), Lanham, Maryland: Lexington Books.

Meister, Stefan (2021), "Shifting Geopolitical Realities in the South Caucasus," **Stockholm Centre for Eastern European Studies**, Available at: https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/ (Accessed on: 22/11/2025).

Omidi, Ali and Gauri Noolkar-Oak (2022), "Geopolitics of Chabahar Port for Iran, India and Afghanistan", **South Asia Research**, Vol. 42, No. 1, pp. 21–39, (doi:10.1177/02627280211055981).

Pal, Lakshman Chandra (2024), "The International North-South Transport Corridor (INSTC) and India: Potential and Impediments", **Brazilian Journal of Political Economy,** Vol. 44, No. 3, pp. 563–582, (doi:10.1590/0101-31572024-3556).

Roubanis, Ilya (2024), “Iran’s Security Posture in the South Caucasus After the War in Ukraine**”, The Central Asia – Caucasus Institute and Silk Road Studies Program Joint Center**, Available at: https://www.cacianalyst.org (Accessed on: 03/06/2026).

Seferian, Nareg (2024), “Shifting Sands, Unmoved Mountains? Relations between Armenia and Iran Since the Second Karabakh War”, **Caucasus Analytical Digest**, No. 136, pp. 16–20, (doi: 10.3929/ethz-b-000657553).

Shahbazov, Fuad (2023), "Azerbaijani-Iranian Tensions Disrupt the South Caucasus”, **The Jamestown Foundation**, Available at: https://jamestown.org (Accessed on: 22/11/2025).

Shavadze, Lasha (2026), “The Zangezur Corridor Project in the South Caucasus: Necessity of Implementation, Prospects, and Regional Impact”, **SociopolitoLOGOS**, Vol. 1, pp. 115–127, (doi:10.52340/splogos.2026.01.08).

Taşgetiren, Rustem Bilal and Sibel Akgün (2026), “From Corridor to Route: A Neorealist Look at the Transformations in the Geopolitical Dynamics of the South Caucasus”, **Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi (SAUTAD)**, Vol. 5, No. 1, pp. 54–72, (doi:10.62122/sautad.1940163).

Trenin, Dmitri (2002), **The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization,** Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.

Waltz, Kenneth (1979), **Theory of International Politics,** Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.